

Een archeologisch bureau-onderzoek voor de locatie Wooldstraat 33 te Winterswijk (Gld)

K.A. Hebinck

ARC-Rapporten 2009-109

Geldermalsen
2009
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor de locatie Wooldstraat 33 te Winterswijk (Gld)

ARC-Rapporten 2009-109
ARC-Projectcode 2009/217

Tekst

K.A. Hebinck

Afbeeldingen

K.A. Hebinck

Redactie

N. van Malssen

Beheer en plaats van documentatie

ARC bv

definitieve versie

Autorisatie — M.J.M. de Wit

Uitgegeven door

ARC bv

Postbus 41018

9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Geldermalsen, 2009

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

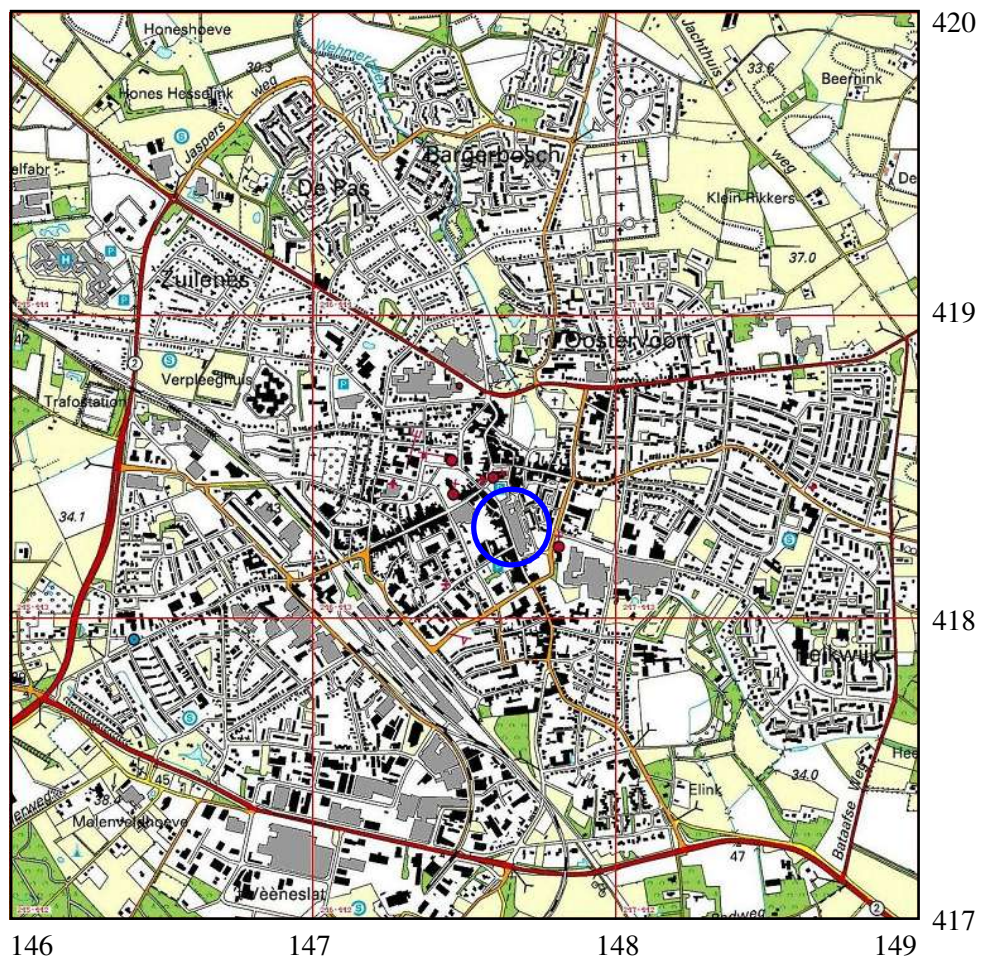
Projectnaam	Winterswijk, Wooldstraat 33
Projectcode	2009/217
Archisnummer	35689
Projectleider	drs. A.J. Wullink
Contact	0345-620101, a.j.wullink@arcbv.nl
Oprichtgever	In-Vesta Planontwikkeling b.v., mw. L. Schoenmakers
Contact	040-2960405, schoenmakers@in-vesta.nl
Bevoegd gezag	Gemeente Winterswijk, dhr. Meinders
Contact	0543-543543
Beoordeling	Regio-archeoloog Achterhoek, dhr. M. Kocken
Contact	0314-321235, m.kocken@regio-achterhoek.nl

Locatiegegevens

Toponiem	Wooldstraat
Plaats	Winterwijk
Gemeente	Winterswijk
Provincie	Gelderland
Kaartblad	41E
RD-coördinaten	NW: 246.640/443.332 NO: 246.672/443.353 ZO: 246.692/443.295 ZW: 246.653/443.292
Oppervlakte	1.713 m ²

Beschrijving onderzoekslocatie

Geologie	Formatie van Drenthe, Laagpakket van Gieten met dek van Laagpakket van Wierden
Geomorfologie	Bebouwing op plateau-achtige vereffeningsrest
Bodem	Bebouwing; veldpodzolgrond
Historische situatie	De onderzoekslocatie ligt binnen de historische dorpskern van Winterswijk en is al voor 1832 bebouwd.
Archeologische verwachting	De onderzoekslocatie heeft hoge archeologische trefkans voor resten uit de periode Vroege Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Daarnaast kunnen er sporen vanaf het Mesolithicum worden verwacht.

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving (omcirkeld), voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van In-Vesta Planontwikkeling BV heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologisch bureau-onderzoek uitgevoerd aan de Wooldstraat 33 te Winterswijk. Aanleiding tot dit onderzoek vormt de geplande herontwikkeling van de locatie. Door deze werkzaamheden worden mogelijk archeologische resten bedreigd. Conform de Wet op de archeologische monumentenzorg¹ dient het plangebied eerst te worden onderzocht op de aanwezigheid van archeologische waarden. Het bureau-onderzoek is verricht op 19 juni 2009 door drs. K.A. Hebinck. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1).²

1.2 Ligging en beschrijving van het onderzoeksgebied

De onderzoekslocatie ligt binnen de dorpskern van Winterwijk, tussen de Wooldstraat in het westen en de Wheme in het oosten. Op de locatie is momenteel een winkelpand aanwezig. De oppervlakte van het terrein bedraagt 1.713 m² en ligt op een hoogte van 34,2 m +NAP.

1.3 Overzicht van de geplande werkzaamheden

Op de onderzoekslocatie zal de bestaande bebouwing worden gesloopt. Deze bebouwing is gefundeerd op heipalen. Op de locatie van de bestaande bouw zal nieuwbouw worden gerealiseerd. De geplande nieuwbouw zal ook worden gefundeerd op heipalen, waarbij mogelijk de bestaande heifundering zal worden verwijderd, waarna op dezelfde locatie nieuwe palen zullen worden gezet.

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van

¹In werking getreden op 1 september 2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. Naast deze informatie wordt, als deze voorhanden zijn, ook gebruik gemaakt van provinciale en gemeentelijke beleids- en verwachtingskaarten. Voor onderhavig onderzoek is gebruik gemaakt van de archeologische waarden- en beleidskaart van de provincie Gelderland.³ De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hierbij wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden.

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

Winterswijk ligt in het oostelijk zandgebied op de westrand van het Bekken van Münster. Er komen verschillende oudere geologische formaties dicht onder het oppervlak voor. Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (370.000 – 130.000 jaar geleden), was het noordelijk deel van Nederland bedekt onder een dik pakket landijs. Onder dit ijs is in de omgeving een pakket grondmorene gevormd. Deze afzettingen behoren tot het Laagpakket van Gieten binnen de Formatie van Drenthe (De Mulder et al. 2003). Winterswijk ligt op de rand van een dergelijke grondmorenerug.

Gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 jaar geleden) bereikte het landijs Nederland niet. Wel was de bodem onder periglaciale omstandigheden grotendeels permanent bevroren en was er sprake van een poolwoestijn, waarin de vegetatie grotendeels was verdwenen. Onder deze omstandigheden werden fluvio-periglaciale afzettingen van de Formatie van Boxtel afgezet. Dit zijn sedimenten van lokale oorsprong die onder zeer koude omstandigheden door wind, water en hellingprocessen zijn afgezet. Hierdoor zijn de glaciële afzettingen uit het Saalien deels geërodeerd. Gedurende het Laat-Glaciaal (13.000 – 10.000 jaar geleden) trad er op grote schaal verstuiving op, waarbij de eolische dekzanden werden afgezet die nu aan het oppervlak liggen. Deze vormen binnen de Formatie van Boxtel het Laagpakket van Wierden (Berendsen 2004, De Mulder et al. 2003). Het dekzand waaide tegen de hogere delen uit het Saalien aan en bleef hierachter in de luwte liggen. Deze afzettingen worden gordeldekzanden genoemd. Bovenop de hogere delen uit het Saalien bleef slechts in geringe mate dekzand liggen.

Gedurende het Holoceen (vanaf ca. 10.000 jaar geleden) konden zich in dit pakket pleistocene afzettingen bodems ontwikkelen. Door het grove en arme moeder materiaal bestonden deze bodem op de hogere droge gronden voornamelijk uit

³<http://geodata2.prv.gelderland.nl/apps/chw/>.

podzolgronden. In de lagere delen van het landschap werden door hoge grondwaterstanden voornamelijk vlakvaaggronden en beek- en gooreerdgronden gevormd. Ook is het dekzandlandschap gedurende het Holoceen versneden geraakt door talloze kleinere en grotere beken. De beken volgen veelal de rivierlopen die al tijdens het Weichselien bestonden. In de beekdalen komt lokaal het laagpakket van Singraven voor. Dit laagpakket bestaat uit beekafzettingen, lokaal komt ook veen voor (Berendsen 2004, De Mulder et al. 2003). Winterswijk ligt aan de rand van het beekdal van de Boven-Slinge. Oorspronkelijk stroomde de Boven-Slinge via de Wehmerbeek, door Winterswijk, naar de Groenlosche Slinge. De Wehmerbeek is mogelijk in de 13e of 14e eeuw ten zuiden van Winterswijk afgedamd, omdat deze voor te veel wateroverlast zorgde binnen Winterswijk (Harbers & Rosing 1983).

Vanaf de Late Middeleeuwen nam de bevolkingsdruk toe. Zoals overal op de zandgronden werd ook hier het potstal-systeem geïntroduceerd om voldoende opbrengst van het land te garanderen. Hierbij werden de landbouwgronden, gelegen rondom de dorpen op de overgang van de hoge naar de lage terreindelen, bemest met plaggen en schapenmest uit de potstal. Deze plaggen waren afkomstig uit van de hoge, droge gronden, die men ook gebruikte voor het weiden van de schapen. Door menselijke activiteit trad degradatie van de bos- en heidegronden op, waardoor uitgestrekte heidevelden en stuifzanden ontstonden, de zogenaamde woeste gronden. Deze gronden worden gekenmerkt door vlakvaaggronden. De stuifzanden behoren tot de Formatie van Boxtel (Laagpakket van Kootwijk) (Berendsen 2005). Het potstal-systeem werd toegepast tot de introductie van kunstmest halverwege de 19e eeuw. Door eeuwenlange bemesting met plaggen ontstonden rond de dorpen zogenaamde esdekken: dikke humusrijke pakketten, die op de bodemkaart worden aangeduid als enkeerdgronden. Na de introductie van kunstmest werden de woeste gronden ontgonnen.

Volgens de geomorfologische kaart (afb. 2) ligt de onderzoekslocatie op de rand van een plateau-achtige vereffeningsrest (5F13) die beïnvloed is door landijs en waarschijnlijk is bedekt door dekzand. Ten noorden van de locatie ligt een beekdalbodem zonder veen (2R5). Verder zijn vooral ten oosten van de locatie verschillende dekzandruggen (3K14 en 3L5) te vinden. Op de bodemkaart (afb. 3) is de onderzoekslocatie niet gekarteerd, dit vanwege de ligging binnen de bebouwing van Winterwijk. Op de dekzandruggen en de plateau-achtige vereffeningsrest ten zuidwesten van de locatie zijn vooral veldpodzolgronden aanwezig. Veldpodzolgronden zijn podzolgronden in bodems met relatief hoge grondwaterstanden (De Bakker & Schelling 1989). Van oorsprong kunnen deze gronden ook op de onderzoekslocatie verwacht worden, maar intacte bodems zullen op de locatie waarschijnlijk niet meer aanwezig zijn. In de lagere delen in de omgeving en in het dal van de Wehmerbeek zijn vooral bekeerdgronden te vinden.

2.2 Bekende archeologische waarden

Afhankelijk van de geomorfologie en het bodemtype hebben de zandgronden in de omgeving van de onderzoekslocatie een lage tot hoge archeologische verwachting. De onderzoekslocatie heeft een hoge archeologische verwachting door de ligging binnen de oude dorpskern van Winterswijk. Deze oude dorpskern wordt op de AMK (afb. 4) aangemerkt als archeologisch monument van archeologische waarde

(monumentnr. 13224). Hierbinnen zijn archeologische resten aanwezig uit de periode Vroege Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Daarnaast bevindt zich op 800 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie een monumentterrein van hoge archeologische waarde (monumentnr. 15370). Het betreft een terrein met archeologische resten uit de Late Bronstijd en/of IJzertijd op een dekzandrug. Bij een booronderzoek zijn op meer dan 1 m –mv prehistorisch aardewerk, vuursteen en ijzerslakken aangetroffen. Verder zijn in de omgeving nog verschillende waarnemingen in Archis bekend. Het betreft vondsten uit alle perioden vanaf het Mesolithicum. Op circa 100 m ten noorden van de locatie zijn bij een opgraving aan de Markt en Wooldstraat verschillende fragmenten aardewerk aangetroffen uit de IJzertijd, Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen, alsmede vuursteen uit de periode Paleolithicum – IJzertijd en een waterput uit de Late Middeleeuwen (waarnemingsnr. 3490). Bij een opgraving door ARC bv in 2005 aan de Meddosestraat op circa 300 m ten noorden van de locatie zijn op een dekzandrug archeologische resten uit de Late Middeleeuwen aangetroffen (Tuinstra 2006). Ook verder ten noorden van de locatie zijn binnen de kern van Winterwijk verschillende waarnemingen bekend uit de periode Bronstijd – IJzertijd (waarnemingsnrs. 3485, 7003, 7004 en 7112), de Vroege Middeleeuwen (waarnemingsnrs. 3483 en 45800) en de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd (waarnemingsnrs. 57200 en 138307). Ook ten zuidoosten van de locatie zijn waarnemingen bekend, uiteenlopend van een vuursteen bijl uit het Midden- tot Laat-Neolithicum (waarnemingsnr. 11527), huisplattegronden uit de periode IJzertijd – Romeinse Tijd (waarnemingsnr. 44541) tot aardewerk uit de Late Middeleeuwen (waarnemingsnr. 50657).

2.3 Historische situatie

De omgeving van Winterwijk kent een lange bewoningsgeschiedenis. In de 8e eeuw was er al sprake van een kerk en bisschoppelijke hof, de ‘curtis Winterswyc’, langs de Slinge. In de eerste fase werd een houten kerkje gebouwd. Later werd deze vervangen door een stenen kerkje, de voorganger van de huidige Jacobskerk. Vanuit dit kerkelijk hof is uiteindelijk het huidige Winterswijk ontstaan. Het gebied behoorde tot omstreeks 1795 tot de Heerlijkheid Bredevoort. Pas aan het einde van de 19e eeuw, als gevolg van de vestiging van textielindustrie in Winterswijk, breidde het dorp zich in snel tempo uit. Op de kadastrale kaart van begin 19e eeuw (afb. 5) is te zien dat de onderzoekslocatie langs de Wooldstraat bebouwd is. Hier stonden verschillende huizen, met daarachter een tuin. Op de kaart is ook te zien dat in de Wehlmerbeek ten oosten van de locatie nog water staat. Op de historische kaart van begin 20e eeuw (afb. 6) is te zien dat er op de onderzoekslocatie weinig verandering in de situatie gekomen is. De grootste verandering vindplaats in de jaren ‘70 van de vorige eeuw, want op de topografische kaart van 1975 (afb. 7) staat de huidige bebouwing aangegeven, waarvoor de oude bebouwing is gesloopt.

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. De onderzoekslocatie ligt op de overgang van een hoger gelegen terrasrest naar het beekdal van

de Slinge. Daarnaast ligt de locatie binnen de oude dorpskern van Winterswijk, die is aangemerkt als archeologisch monument. Hierdoor is er een hoge trefkans op archeologische resten uit de periode Vroege Middeleeuwen – Nieuwe Tijd, maar kunnen er ook uit de voorgaande perioden, vanaf het Mesolithicum, archeologische resten verwacht worden. Het gaat hierbij vooral om nederzettingssporen. De archeologische resten worden direct onder de bouwvoor verwacht. De eventueel aanwezige archeologische resten zullen vooral bestaan uit anorganische resten zoals aardewerk, (vuur)stenen artefacten en mogelijk metaal. In de nattere delen kunnen ook organische resten, zoals hout, bot of paleobotanische resten, bewaard gebleven zijn.

3 Samenvatting en conclusie

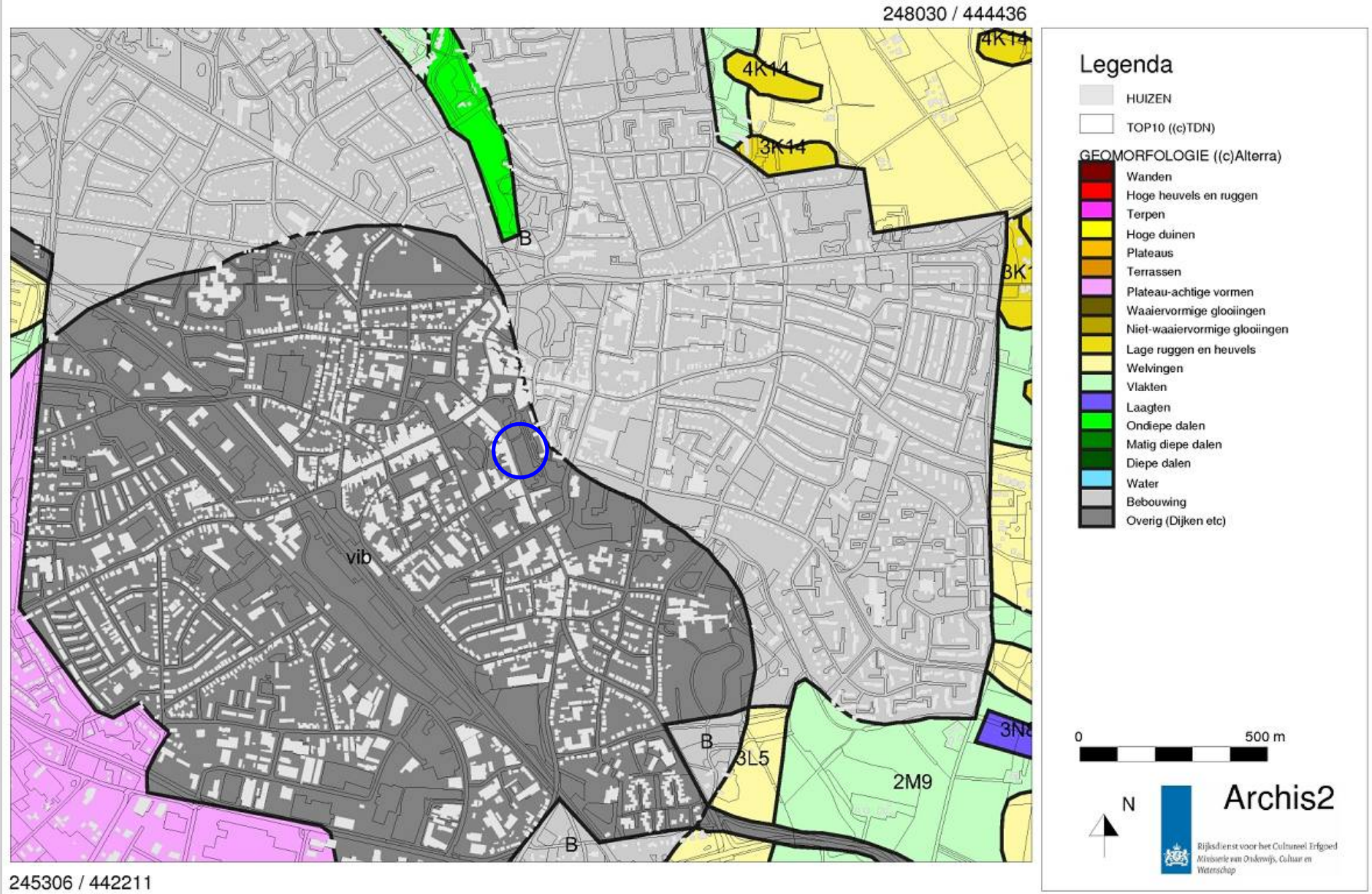
De onderzoekslocatie ligt aan de rand van een plateau-achtige vereffeningsrest op de overgang naar het beekdal van de Slinge, binnen de oude dorpskern van Winterswijk. De locatie heeft een hoge archeologische trefkans op archeologische resten uit de periode Vroege Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Daarnaast kunnen ook bewoningssporen uit eerdere periodes, vanaf het Mesolithicum, worden verwacht.

4 Aanbeveling

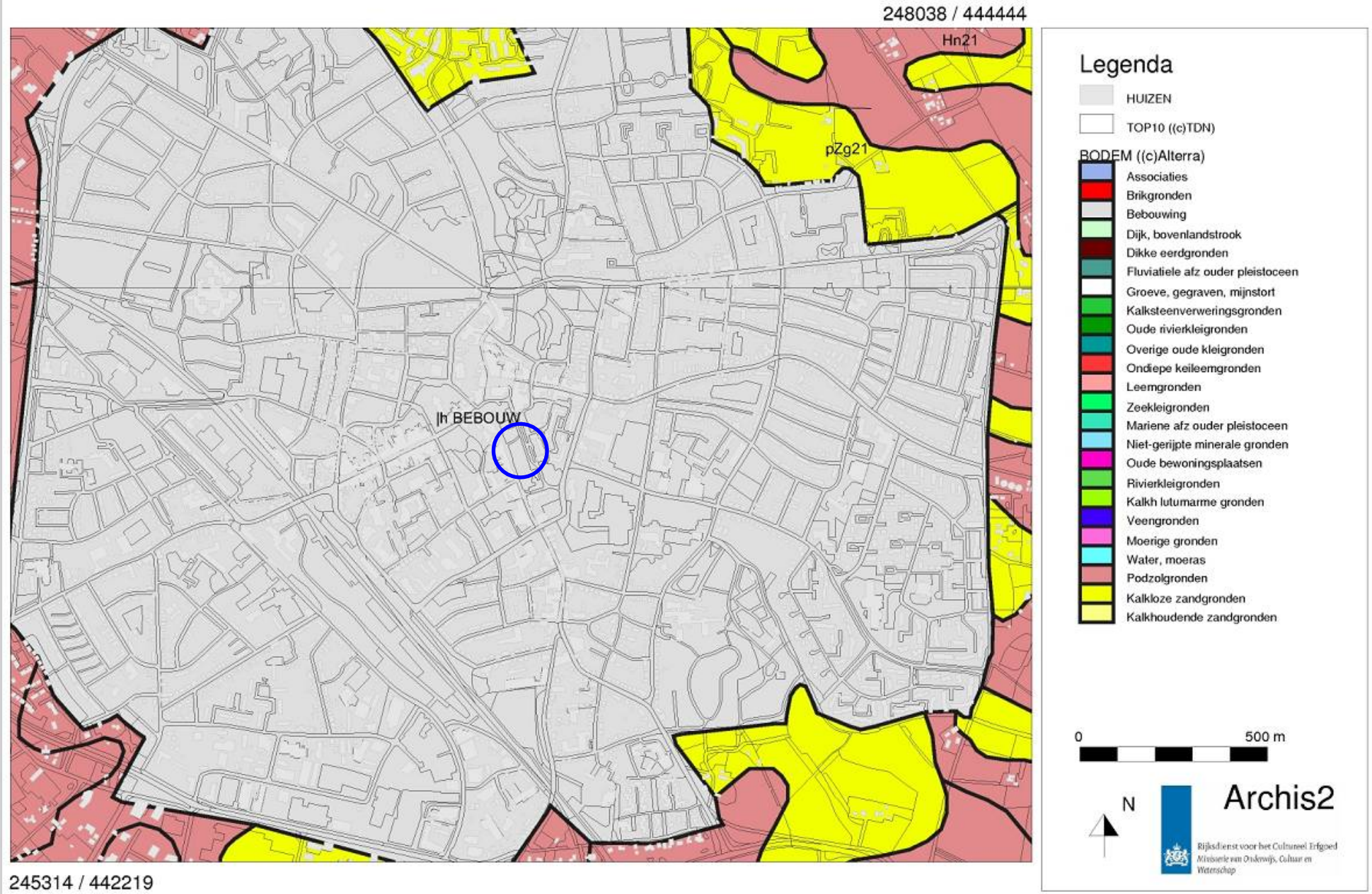
Gezien de hoge trefkans op archeologische resten is een archeologisch vervolgonderzoek op de onderzoekslocatie nodig om vast te stellen of er daadwerkelijk archeologische waarden binnen het plangebied aanwezig zijn. Indien echter bij de fundering van de nieuwbouw de locaties van de oude heipalen worden gebruikt (zie par. 1.3) en de overige bodemverstorende activiteiten niet dieper gaan dan de huidige bebouwing, dan is een archeologisch vervolgonderzoek niet noodzakelijk. Is dit niet het geval, dan wordt, omdat de locatie momenteel bebouwd is, geadviseerd om de sloop van de ondergrondse delen van de bebouwing onder archeologische begeleiding uit te laten voeren. Hiervoor dient een Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld, dat moet worden goedgekeurd door het bevoegd gezag, de gemeente Winterswijk. Het bevoegd gezag beslist of en in welke vorm er vervolgonderzoek dient plaats te vinden.

Literatuur

- Bakker, H. de & J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland; de hogere niveaus*. Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.
- Harbers, P. & H. Rosing, 1983. *Toelichting bij de kaartbladen 41 West Aalten en 41 Oost Aalten*. Wageningen (Bodemkaart van Nederland Schaal 1 : 50 000).
- Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.
- Tuinstra, S.J., 2006. *Sporen uit de Late Middeleeuwen. Een definitief archeologisch onderzoek op het plangebied 'De Winkelaar' te Winterswijk, gemeente Winterswijk (Gld.)*. Groningen (ARC-Publicaties 159).

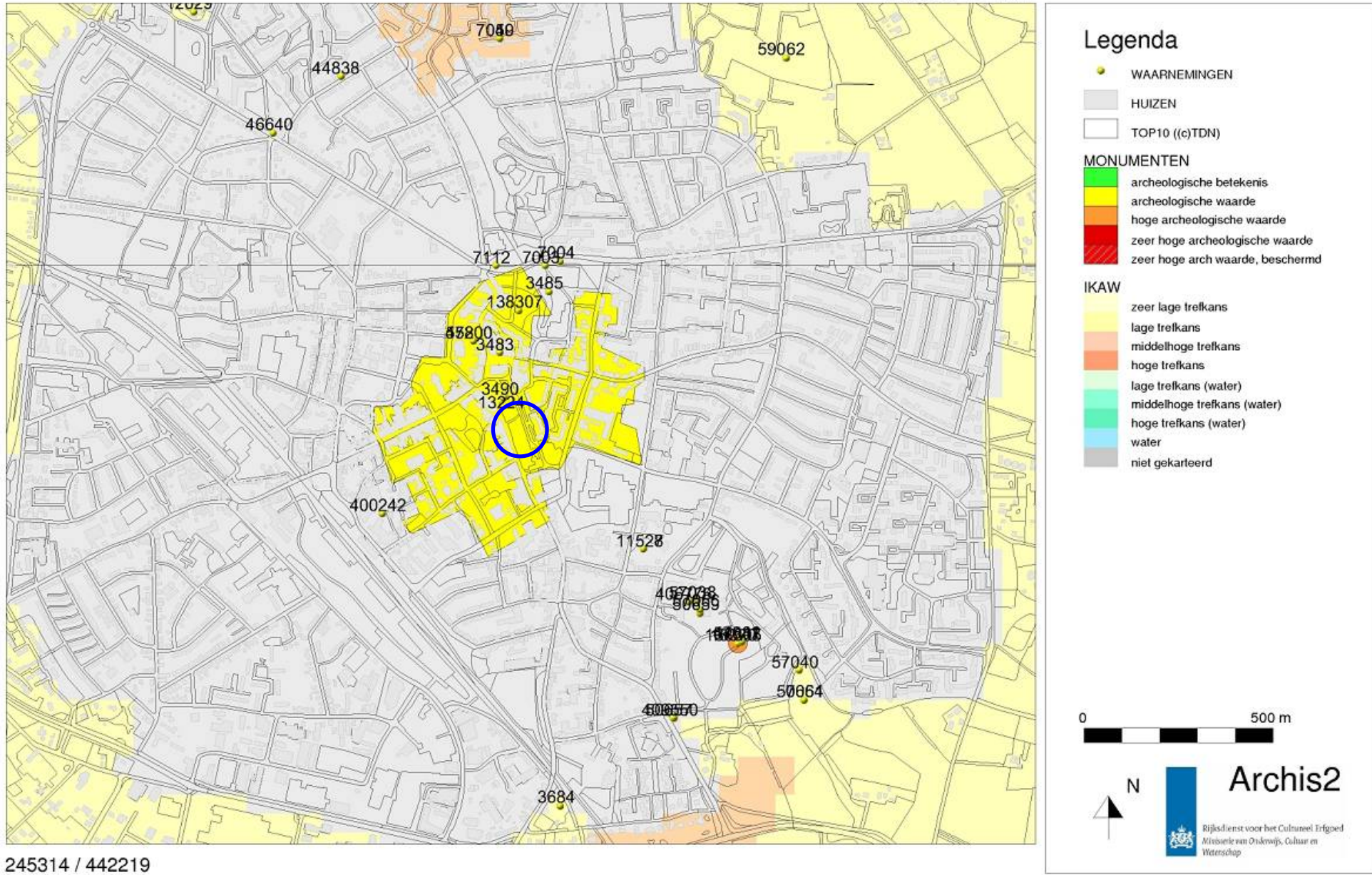

Afbeelding 2 Geomorfologische kaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

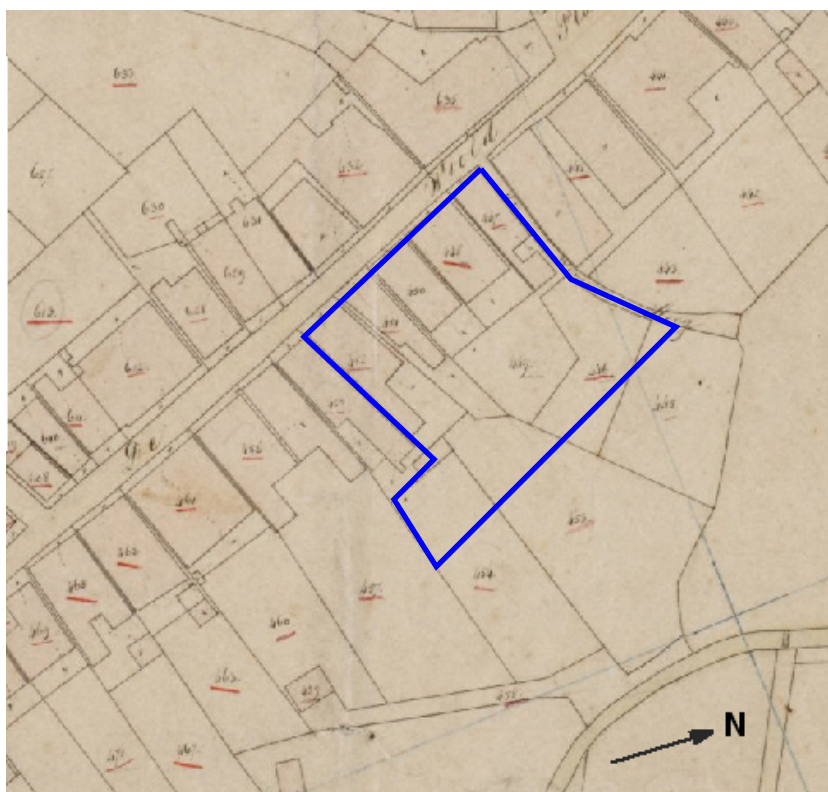

Afbeelding 3 Bodemkaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

248038 / 444444

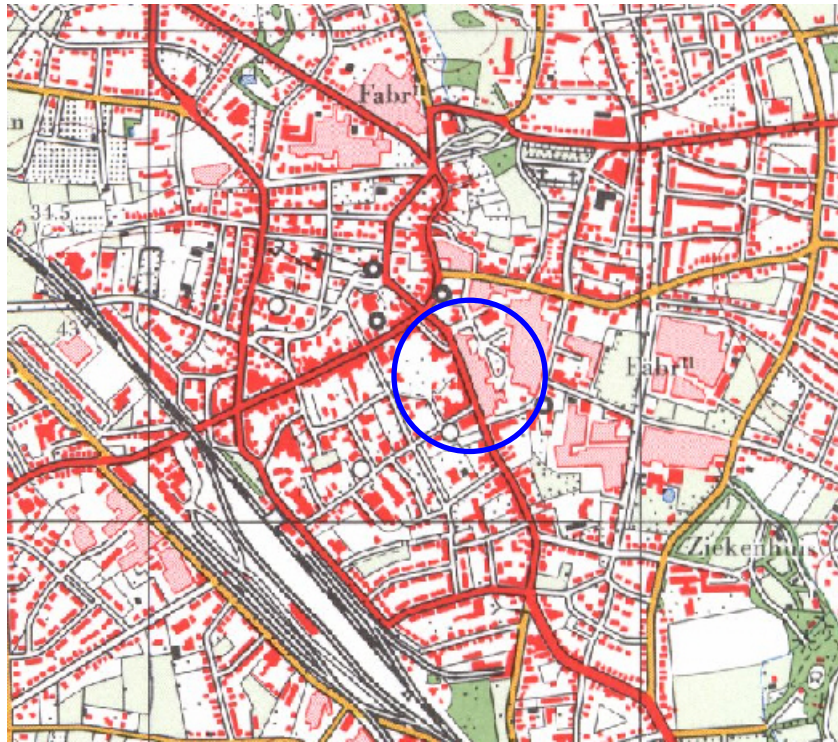
Afbeelding 4 Archeologische waarden op de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en in de omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

Afbeelding 5 Een deel van de onderzoekslokatie (omlijnd) op een kadastrale kaart uit het begin van de 19e eeuw. Bron: www.watwaswaar.nl.

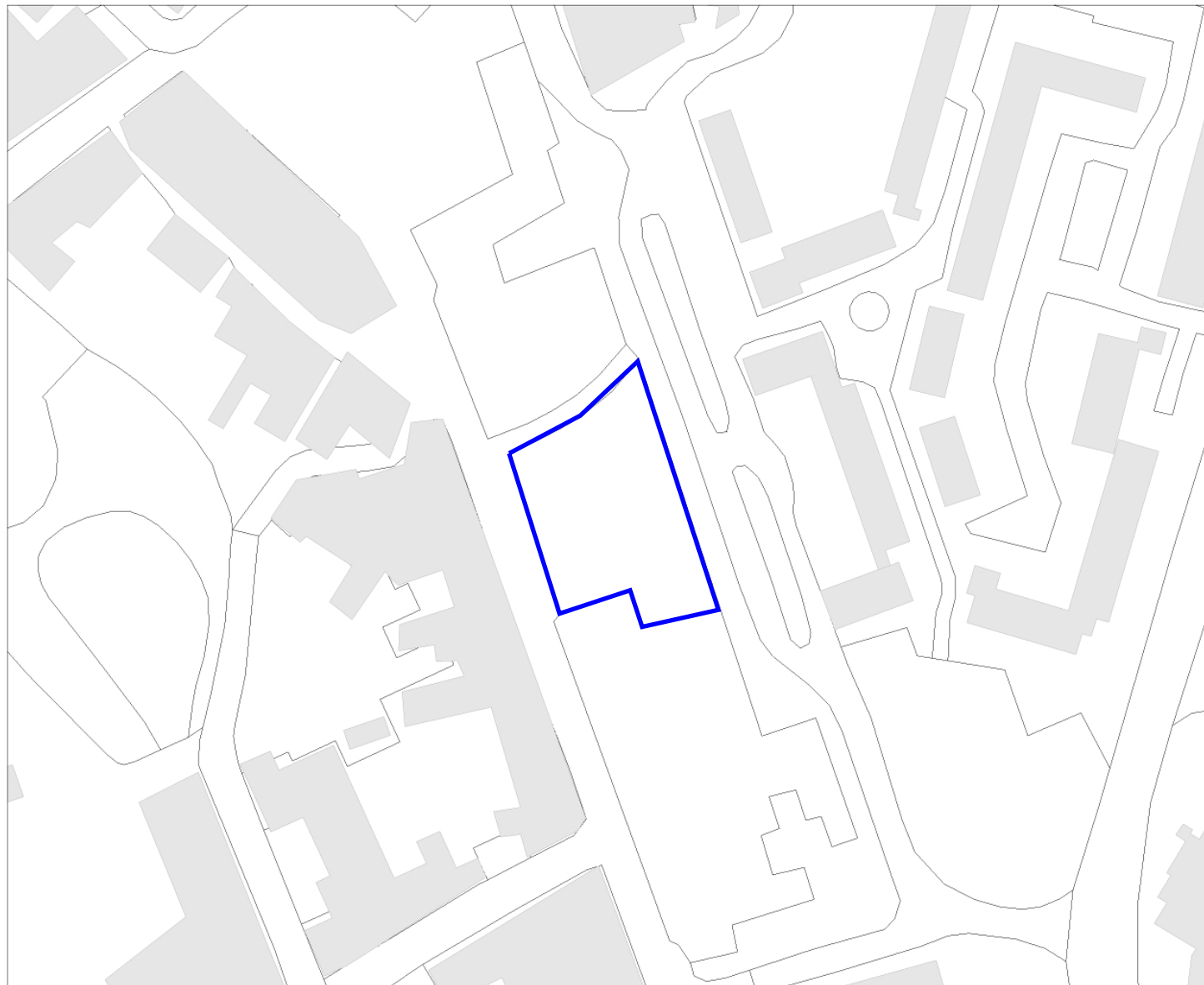

Afbeelding 6 De onderzoekslokatie (omcirkeld) op topografische kaart uit het begin van de 20e eeuw. Bron: www.kich.nl.

Afbeelding 7 De onderzoekslocatie (omcirkeld) op de topografische kaart uit 1975. Bron: www.watwaswaar.nl.

246811 / 443439

Legenda

- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- Onderzoekslocatie

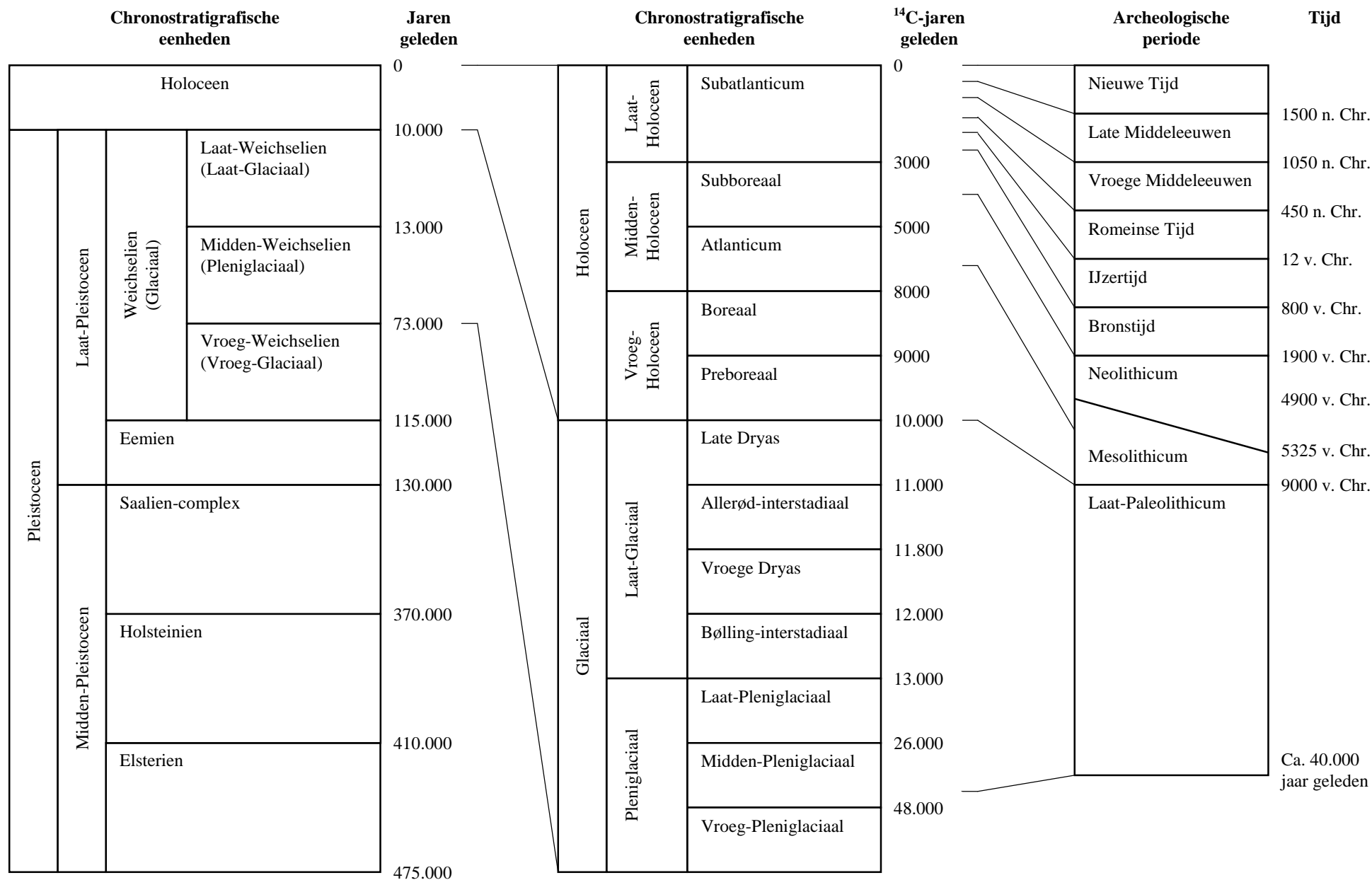

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

246520 / 443202

Afbeelding 8 De onderzoekslocatie.

Bijlage 1 Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.